

PEYAMİ SAFA'NIN MAHŞER ROMANINDA DEĞERLER AŞINMASI

DISTORTION OF VALUES IN NOVEL MAHŞER BY PEYAMİ SAFA

ТРЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ В РОМАНЕ ПЕЯМИ САФА "МАХШЕР (АПОКАЛИПСИС)"

Yeliz AKAR*

ÖZ

Türk toplumunun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzeyde yaşadığı bunalımlı ve buhranlı dönemleri, romanlarında realist bir tavırla ele alan Peyami Safa, Cumhuriyet dönemi yazarları arasında yer alır. Romanlarında bilhassa, 1923'ten sonra toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri ve dönüşümleri bütünüyle idrak edememiş dönem insanını; çatışmaları, çelişkileri ve ikilemleri üzerinden yansıtır. *Mahşer*, Peyami Safa'nın bu boyutta yazdığı eserlerinden biridir.

Peyami Safa; *Mahşer* romanında kimliksizleşme, yabancılaşma ve yozlaşmanın yol açtığı bozulmayı/yok oluşu, insanı ve toplumu merkeze alarak aktarır. Ahlaki, sosyal ve kültürel boyuttaki değerlere; çağın nesneleşen/metalaşan yapısı nedeniyle yüz çeviren insan/toplum, *Mahşer*'in izleksel bakımdan temel çerçevesini oluşturur. Kimi zaman eleştirel kimi zaman ironik bir perspektiften dönemin hâkim ruhu/ağırlıklı değeri üzerine dikkatimizi çeken Peyami Safa; savaşı fırsata çeviren harp zenginlerini, konformist bakış açısını, şahsi fayda ve yararaya dayalı zihniyeti, *Mahşer*'de tüm boyutlarıyla ele alır. Böylesine teredditlemiş bir zihniyetin karşısına erdem, hayâ, haysiyet ve milli kimlik gibi değerlerin bir toplamı olarak sunulan başkişi Nihat'ı çıkararak idealize ettiği insana gönderme yapar. Yazarın sözcüsü olarak konuşan Nihat, mevcut düzeni eleştirerek değerler dünyasında yaşanan mahşere, sembolik boyutta gönderme yapar. Salt maddesel kazanç dayalı bir yaşama biçimi kuran insanların, toplumsal yapıyı ne denli içten çürüttüklerine tanıklık eden Nihat, yaşadığı zamana intibak edemeyen neslinin bunalımını kendi şahsında aktarır.

Bu çalışmada, *Mahşer* romanı referans alınarak manevi değerleri tahrip eden ve maddecilik gerçeğini sapkın bir şekilde ön plana çıkaran bakış açısının insan ve toplum üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Roman, Peyami Safa, *Mahşer*, değer, aşınma.

ABSTRACT

Peyami Safa is one of the writers of the Republic period, which deals with the depressive and depressed periods that Turkish society lived through in socio-cultural and socio-economic

* ORCID: [0000-0002-3963-1008](https://orcid.org/0000-0002-3963-1008), Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. y.akar84@hotmail.com

levels with a realist approach in his novels. In his novels, he reflects the people of the period who could not fully comprehend the changes and transformations that took place in the social structure after 1923 through the conflicts, contradictions and dilemmas. Mahşer is one of the works written by Peyami Safa in this dimension.

Peyami Safa, in his novel, Mahşer, narrates the degradation / disappearance caused by de-identification, alienation and degeneration by putting human and society at the center. People / society who turn away from moral, social and cultural values due to the objectifying / commodified structure of the age constitute the basic framework of the Mahşer. Drawing our attention on the dominant spirit / weighted value of the period from a critical sometimes ironic perspective, Peyami Safa handles the war-rich people who turn war into an opportunity, the conformist perspective, the mentality based on personal benefit and benefit in all dimensions in Mahşer. He refers to the person he idealizes by swowing hearperson Nihat, who is presented as a sum of values such as virtue, life, dignity and national identity, against such a hesitant mentality. Nihat, speaking as the spokesperson of the author, criticizes the current order and refers to the apocalypse in the world of values in a symbolic dimension. Nihat, who witnessed how sincere people who established a life style based on material gain, refuted the social structure, narrates the crisis of his generation, who could not adapt to the time he lived, in his own person.

In this study, the effects of the perspective that destroys moral values and highlights the reality of materialism in a perverse way on human and society will be discussed with reference to the novel of Mahşer.

Keywords: Novel, Peyami Safa, Mahşer, value, distortion.

АННОТАЦИЯ

Пеями Сафа, реалистично относящаяся в своих романах депрессивным периодам турецкого общества на социально-культурных и социально-экономических уровнях, входит в число писателей республиканского периода. В его романах отражаются конфликты, противоречия и дилеммы между людьми, которые не могли полностью осознать изменения и трансформацию произошедшего в социальной структуре после 1923 года. Апокалипсис - один из работ Пейями Сафа в этом отношении.

Пеями Сафа, основываясь на человека и общество, в своем романе "Апокалипсис" описывает деградацию/исчезновение, вызванную деидентификацией, отчуждением и дегенерацией. С тематического точки зрения человек/общество, отвернувшееся от моральных, социальных и культурных ценностей, из-за объективной и реальной структуры эпохи, составляет базовую основу "апокалипсиса". Пеями Сафа, обращает наше внимание на доминирующие духовные ценности того периода с критической, иногда иронической точки зрения. Автор рассказывает о разбогатевших войной людях, которые превратили войну в возможность, имеют конформистскую точку зрения и менталитет, основываются на личную выгоду по всем направлениям. Против такого колеблющегося менталитета автор противопоставляет человека с именем Нихат, который является добродетелем, с достоинством и национальной идентичностью. Выступая в качестве представителя автора, Нихат критикует имеющий порядок и обращается к апокалипсису из мира ценностей в символическом измерении. Нихат, который является свидетелем того, как люди, установившие образ жизни, основанный на материальной выгоде, опровергали социальную структуру, рассказывает о кризисе своего поколения, которое не может адаптироваться к тому времени, в котором они живут.

В этом исследовании, со ссылкой на роман “Апокалипсис”, обсуждаются подходы, разрушающие моральные ценности и реальность материализма, касающийся девиантным образом на человека и общество.

Ключевые слова: роман, Пеями Сафа, апокалипсис, ценность, трение.

1. GİRİŞ

Türk edebiyatında roman türünün mahiyeti ve muhtevası, 1920’li yıllardan itibaren daha geniş bir perspektiften yansıma imkânı bulur. Yeni bir döneme geçişin değerler dünyasında yarattığı çok yönlü etki, Cumhuriyet dönemi yazarlarının asli ilham kaynağı olur. Peyami Safa, bu ilham kaynağından beslenen yazarlar arasında yer alır.

Peyami Safa, köklü değişimlerin yaşandığı bir kültür ortamının içine doğar. Dolayısıyla ele aldığı romanların ortak paydası, ferdi hassasiyetlerin yanı sıra toplumsal sürece dayalı konulardır. Zira Peyami Safa’ya göre “*Her sanat, ister istemez millîdir ve bu onun gayesi olmadığı zaman bile zaruri neticesidir. Sanatın içtimai bir hadise oluşu, sanatın sanat için olduğu kadar, cemiyet içinde olduğunu gösterir. Sanat, kendi kendine has ve sadık olduğu nisbette cemiyetin ifadesidir. Ve cemiyetin ifadesi olduğu nisbette kendi kendine hastır. Sanat, kendi estetik kadrosu içinde sanat için, cemiyet kadrosu içinde cemiyet içindir.*” (Tekin, 2003: 30-31). Sanat ile çağı arasındaki ilişkiyi yansıtan bu düşünce, aynı zamanda Peyami Safa’nın sanata yüklediği anlamı ve rolü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Edebi eserlerin işlevinden başarılı bir şekilde istifade eden Safa, ilk yazınlarını hikâye türünde verir. Lakin Peyami Safa’nın Türk edebiyatında yer almasını sağlayan eserler; *Sözde Kızlar, Şimşek, Mahşer, Süngülerin Gölgesinde, Attilâ, Bir Akşamdı, Canan, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu, Fatih-i Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı, Biz İnsanlar, Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* ve *Yalnızız* adıyla kaleme aldığı romanlarıdır.

Edebi kimliğini tüm yönleriyle yansıttığı romanlarında eleştirel ve gerçekçi bakış açısı kullanan Safa, İnci Enginün’ün ifadesiyle “*güçlü bir gözlemci ve anlatıcıdır.*” (Enginün, 2017: 294). Medeniyetimizin geçirdiği sancılı ve sıkıntılı süreçleri kendi müşahedelerinden ödüncleme yaparak dile getiren Peyami Safa, tüm değişimlere/dönüşümlere karşı milli bilinci ve akılcı dikkati kuşanan bir tavır sergiler. Zira her değişim süreci, duygu ve düşün dünyasında kırılmalar yaratır; esas olan şey, sorunlara ve sıkıntılara kendimiz olarak cevap verebilmek/duruş sergileyebilmektir. Peyami Safa’ da Tanzimat’tan beri medeniyet buhranı içinde bunalan, dünya görüşü ve değerler dünyasında ikilem yaşayan insanımızı ele alırken bilhassa bu konuya dikkatimizi çeker. İnsanın başka’ya dönüşmeden, maddeleşmeden, kültür birikimine ve kazanımlarına duyarsızlaşmadan kendisi olma çabası üzerinde önemle duran Peyami Safa, romanlarında genellikle “*Cumhuriyet sonrası meydana gelen köklü değişimleri tam içine sindirememiş ya da özümseyememiş, yerleşmiş inançları ile yeni değerler arasında bocalayan Türk insanının geçirdiği sarsıntıyı ve bu sarsıntı ile birlikte ortaya çıkan çatışmaları işler.*” (Korkmaz, 2015: 415). *Mahşer*, bu çatışmaların edebi düzeydeki hülasasıdır.

Mahşer; madde, pratik fayda, çıkar ve cinsel fetişizme dayalı yaşanan çürümeyi, kültürel, sosyal ve ahlaki boyutta yansıtır. Peyami Safa, *Mahşer*’de

savaşın insan ve toplum bünyesinde yarattığı olumsuz etkileri, yenedünya düzeniyle beraber medeniyet çatışması yaşayan insanın değer bunalımını, yozlaşması ve yabancılaşmasını başkışı Nihat'ın yaşanmışlıkları aracılığıyla aktarır. “*Mahşer, cephede vatani, milleti uğruna savaşçı gazi olan ve İstanbul'a döndükten sonra kendisini intiharın eşiğine sürükleyecek derecede hayal kırıklıkları yaşayan Nihat'ın romanıdır. Romanda başkışı konumunda olan Nihat, Birinci Dünya savaşından sonra ahlaksızlıkların, yolsuzlukların hüküm sürdüğü, hak ve adaletin kalmadığı namuslu insanların açlıkla savaştığı Türkiye'de insanların ve özellikle gençlerin ne hale geldiğini gösterme niyetiyle yaratılmış bir roman kişisidir. Ona yüklenecek kişilik özellikleri de bu niyete hizmet edecek niteliktedirler.*” (Büyükkavas-Kuran, 2018: 116). Dolayısıyla Nihat, kişi olmaktan çok, toplumsal serüveni yansıtan bir simgedir. Nihat'ın tanıklık ettiği olaylar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, değerler düzleminde yaşanan aşınma; milli şuurdan yoksunluk, ahlaki açıdan düşkünlük, madde/meta odaklı bakış açısından ve pragmatist eğilimlerden kaynaklanır.

Yazar tarafından bilinçli olarak seçildiğini düşündüğümüz “*mağşer*” ifadesi, yozlaşmaya, bozulma ve yabancılaşmaya gönderme yapan bir semboldür; zira isim içerik ilişki kurulduğunda “*büyük kalabalık*” (TDK, 2005: 1329) anlamına gelen mağşer, bir ibare olmaktan çok yaşama tarzı, zevk ve anlayışındaki mağşere, kargaşaya ve kaosa işaret eder. Mağşerin toplumsal ve bireysel hayattaki izlerine tanıklık eden başkışı Nihat, menfaatçi dengeler üzerine kurulu; sömürüye, istismara ve kişisel faydaya dayalı düzeni dönemi üzerinden sorgular. Zira o, topluma baktığı zaman; savaştan kaynaklanan yıkımları ve kayıpları kendi lehinde çevirerek şahsi kazanca dönüştüren yağmacı zihniyeti; haz, tutku ve ihtirasların esiri olan, mevki/makamlarını kullanarak hak etmeden almaya/çalmaya çalışan insanları görür. İnsan aleyhine değişen düzenin karşısına yazar, kendi adına konuşan ve eyleyen Nihat'ı çıkararak dramatik aksiyona yön verir. Böylece yazar, hem idealize edilen dünyayla mevcut olan arasındaki uyumsuzluğu, Nihat'ın ilgi ve dikkatinden dile getirir hem de dönemine estetik düzeyde tanıklık ederek toplumu uyarır/bilinçlendirir.

2. SOSYOKÜLTÜREL DOKUDAKİ MAĞŞER: DEĞERLER AŞINMASI

Sosyokültürel doku, yaşam tarzı, zevk ve anlayışımızdaki kimliğimizin bütünüdür; “*kimlik, kişinin toplumsal, politik, kültürel varlığını tanımlayan, ona farklılık veya belirlilik kazandıran, varoluşuna anlam yükleyen yapı ya da nitelik(tir).*” (Cevizci, 2019: 261). Dolayısıyla kimliğimiz, insana anlam ya da nitelik kazandıran temel unsuru içerir. Bu temel unsura işlevsellik kazandıran güç ise, değerdir; “*Değer, eylemlerin ve kişilerin bir özelliği olarak, insanın varlığa kattığı bir boyuttur.*” (Kuçuradi, 2006: 181). Kuçuradi'nin tanımlamasındaki varoluşumuzu belirleme amacı olan değer unsurunda, her insan/toplum, karakteristik duruşlar/davranışlar edinir. Çünkü hiçbir insan/toplum, değersiz yaşayamaz. Lakin değişim süreçlerini kendileri olarak karşılayamayan toplumlar, nerede duracaklarına, benimseyecekleri dünya görüşünün boyutlarına, yapısına, içeriğine

karar veremedikleri için zaman içinde değerler aşınması yaşar. Bu durum, geleneksel boyuttaki varoluş serüveninde kopmalar, kırılmalar, yok oluşlar yaratır. *Mahşer*, bu boyuttaki olumsuzlukların vücut bulmuş halidir.

Mahşer, Birinci dünya savaşından gazi olarak geri dönen ve hayata tutunmak isteyen Nihat'ı dönemin karakteristik yapısıyla iç içe aktarır. Nihat, toplumun varlık bekası için savaşan mücadeleci ruha sahip bir neferdir; lakin cephede yaralanması nedeniyle askerlik serüveni sonlanır. Cepheden döndükten sonra yeniden hayata katılmak için büyük bir çaba gösteren Nihat, çok sayıda iş başvurusunda bulunur; fakat her girişiminin sonuçsuz kaldığını görür. Zira insanların; birbirlerini değerlendirme biçimleri, yaşama bakış açıları tamamen değişmiş, tamahkârlık, riyakârlık ve güce tapınma kültürü, ilişkilerimizde hâkim konuma gelmiştir; bu hâkimiyetten rahatsızlık duyan Nihat, insanların keyfi durumları için görevlerini nasıl kötüye kullandıklarına tanıklık eder;

“Müdür, koltuğuna oturdu; (...) rahat, kaygısız bir adamın cevval bakışlarıyla Nihad'ı süzdü. Genç, söze başlarken telefon çaldı. Müdürü umûmi, âlet elinde, gülererek söylüyordu: var, var ama... Kabataş! Mahdum beye uzak gelir... Tramvay parası falan da verecek, yazık... Yarın bana uğrasın, Vefa Sultanî'sinde bir münhal olacak, oraya yaparım. Müdür, telefonu kapadı.(...) Nihad,

-Efendim raporum var, arz edeyim...

-Yorulmayınız... Bugün münhal yok.

-Beyefendi, düşününüz ki... Cepheden geliyorum. Yaralandım... Yani gaziyim.

-Efendim hep gaziyiz... Cephede vazifenizi yapmışsınız bana ne? Lakırdıyı fazla uzatıyorsunuz, münhal yok, diyorum.” (Safa, 2019: 21)

Nihat, kişisel faydaya dayalı anlayışın hüküm sürdüğü bir ortama dikkatimizi çeker. Gazi olduktan sonra devletin çeşitli kurumlarında iş bulmaya çalışan Nihat, istismarın yansıma bulmuş yüzüyle, Maarif Müdürünün şahsında tanışır. Sahip olduğu mevki/makam aracılığıyla hak ve değerler ihlali yapan Maarif müdürü, sosyokültürel dokunun çürüten, bozulan tarafını kişiler düzleminde aktarır. Savaşın çetin şartlarıyla karşılaşmadan önce öğretmen olarak vazifesini yapan Nihat, hayatını devam ettirmek için mesleğine devam etmek ister. Onun bu haklı isteği, her şeyi somut, nesnel tarafiyla gören, ölçen ve belirleyen zihniyetin kör, hoyrat gücü tarafından engellenir. Çünkü Nihat, Maarif Müdürüne göre statü sahibi değildir; bu nedenle toplum içinde yer almasını ve kendilerini gibi ayrıcalıklı bir tavırla karşılanmasını sağlayan herhangi bir neden yoktur. Alain De Botton'un “*Statü sahibi olmamış bireyler, toplumun gözünde birer “hiç”tir, onlara sert muamele edilir ve kimlikleri horlanır.*” (Botton, 2004: 16) ifadesi, Nihat'ın durumuna vurgu yapan niteliktedir. Zira Nihat, onların nazarında bir statü sahibi değildir. Hiç'in ve horlanmanın tüm olumsuzluklarına maruz kalan Nihat, kendisi yerine yeteneksiz ve kabiliyetsiz kişilerin itibar ve saygınlık gördüğüne tanıklık eder. Hayatı sadece kendi çıkarından ve maddeselliğe dayalı alıp vermeden ibaret gören sistem, Nihat'ın kazanımlarını, toplumsal mücadeledeki katkılarını, gücünü ve emeğini dışlar.

Aslında dışlanan Nihat değil, sahip olduğumuz, edindiğimiz, bizi anlatan ve yansıtan değerlerimizdir/özümüzdür.

Maddeleşen, yapaylaşan ve içi boşalan düzen, Nihat'ın varlığını reddederken, konformist bir tavırla toplumda yer almak isteyen insanı ise, takdir eder. Bu durum, adaletsizlik ve güvensizlik temelli büyük bir kargaşa yaratır ve mahşerin tohumlarını atar. İnsanlar arasında her bakımdan eşitlik sağlanmalıdır, eşitlik sağlıklı bir toplum yapısının temelidir; zira “*eşitsizlik, huzursuzluğa yol açabilir.*” (Sennett, 2014: 37) Nihat, Sennett'in belirttiği huzursuzluğu şahsında yaşar. Maarif Müdürünün aşağılayıcı tavrı karşısında ne yapacağını bilemez; bir taraftan hak etmeden isteyen sünepeleşmiş zihniyet, diğer taraftan sahip olduğu her şeyi, toplumun istikbali için yitirmiş kendisi. Zira Nihat, savaş öncesinde saray çevresine mensup bir ailenin çocuğudur. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle ailesini yitiren ve Darüşşafaka'da okumak zorunda kalan Nihat, savaşın patlak vermesiyle öğretmenliğini yarıda bırakarak hiç düşünmeden cephedeki mübarezeye/mücadeleye katılır. Gelecek endişesi gütmeyen toplumsal ülkü adına her şeyden vazgeçer, hatta fiziksel uzvunu bile kaybeder. Fakat yeniden hayatı kazanmak istediğinde, kolay yoldan kar sağlamayı yaşamının amacı haline dönüştüren insanların; itici ve horlayıcı tavırlarıyla, hodbinliğiyle karşılaşır.

Kendisi ve gazilik gibi hak edilerek kazanılmış büyük bir şerefın hem dönemin bakış açısında hem de insanların değerlerinde önem arz etmediğini anlar; onun manevi boyuttaki kazanımlarını basitleştiren, “*hep gaziyiz*” sözleriyle sıradanlaştıran müdür, toplumdaki çözümlü işaret eder. Çünkü artık, savaşarak, mücadele ederek topluma kazanç sağlamanın bir önemi kalmamış; insanın başkasıyla olan ilişkisi maddi ölçüde sahip olduklarından ibaret bir hale gelmiştir. Fromm, “*Varlığı özel mülkiyet, kar ve iktidar üzerine kurulu bir toplumda yaşadığımız için, düşüncelerimiz ve değer yargılarımız önceden belirlenmiş gibidir. Bu nedenle (...) bireylerin en kutsal ve en doğal hakları; kazanç, mal-mülke sahip olmak ve kazanç için çalışmak olduğunu söyleyebiliriz.*” Der. (Fromm, 2019: 95). Kazanca ve iktidara dayalı anlayışın artması, kutsal olarak gösterilmesi, asli değerlerimizi görmezleştirir ve Maarif Müdürü gibi oportünist tiplerin çoğalmasına neden olur. Becerikli, yetenekli ve liyakat sahibi insanlar yerine kendi lehine çıkar sağlayabilecek kişileri makam sahibi yapmaya çalışan Maarif müdürü, Nihat'a yaşama imkânı tanımaz. Nihat, Maarif müdürünün ilkesiz, fırsatçı ve yanlı tutumuna karşı çaresiz kalır. Lakin vazgeçmez ve kendisine duyarsız bir şekilde davranan insanlara karşı hak arayışına devam eder;

“- Gümrük işlerinden anlar mısınız?

- Hayır, fakat... Öğrenirim.

-Kimden?

- Kimden olursa, harpler bizi teşebbüse alıştırdı. Gazi olduğumu arzetmiştim.

-Gazilik mazilik o kadar mühim değil. Piyasa hakkında fikriniz var mı? (Safa, 2019: 29)

Çağın benimsediği değerleri sorgulayan Nihat, madde ve mana çatışmasını en üst düzeyde yaşar. Değişen zamanın, kendi varlığı üzerindeki yoğun

bakısı ve faydacı yönelimini anlayamayan, çözemeyen Nihat, bağlı olduğumuz ülkülerin, bizi biz yapan değerlerin zaafa uğradığını görür. Vatanın istikbali ve akıbeti için her tür zorluğu göğüsleyen Nihat, toplum tarafından ilgi, önem ve saygıyla karşılanmayı bekler. Fakat hassasiyetten uzak, düşünsel ve duygusal anlamda taşlaşan zihniyet, Nihat'ın karşısında sadece madde merkezli bir hayat düzeni üzerinden konuşur. Zira Nihat'ın “gaziyim” ifadesini; pragmatist bakış açısı, “Gazilik mazilik o kadar mühim değil. Piyasa hakkında fikriniz var mı?” Sözleriyle karşılar. Değişen zamanla beraber, “Modern insanın karakteri sadece ekonomik piyasa tarafından belirlenmektedir.” (Fromm, 2004: 15) Oysa ekonomik piyasanın sayılabilir bir aracı haline gelme, Nihat'ın içinde yer almak istediği bir düzen değildir. Çünkü bu düzen, gaziliğin karşısına değer olarak piyasayı koyar; “İnsan, bir ürüne dönüşmüş durumda iken, hayatı kazanca dönüştürülmesi zorunlu olan bir sermaye gibi görmektedir. Bunu başarabilirse hayatı bir anlam kazanacaktır. “Değer”i albenisinde, yani dış görünüşündedir.” (Fromm, 2004: 14). Değerler bağlamında hiç uyuşmayan gazilikle piyasa mukayesesi, Fromm'un analizindeki ürüne dönüşmüş, değeri sadece dış görünüşünde olan insanın yansımasıdır.

Gazilikle piyasa karşılaştırması, dönem insanın yaşadığı çözümlü gönderme yapar. Çünkü gazilik, kazanılmış bir mertebedir; manevi boyutta yüksek bir değerdir; piyasa düşüncesine eş düzlemde düşünülmesi, ticari insan profilini ön plana çıkarır. Zira “insanın devredilmez sandığı her şeyin değişime, alışverişe konu olduğu ve devredilebilir olduğu bir dönem gelmiştir. Bu, o ana kadar ifade edilen ve aktarılan ama asla değiş tokuşu yapılmayan; verilen ama asla satın alınmayan erdem, sevgi, inanç... v.b. her şeyin para ile elde edilmesinin evrenselleştiği, ya da manevi ya da maddi olan her şeyin pazarlanabilir bir değer durumuna geldiği(...) dönemdir.” (Kierkegaard, Marx, Nietzsche, 2016: 63). Nitekim insana ait her şeyin pazarlanabilir olması, cisimleşme, yalıtıklaşma ve duyarsızlaşmanın somut bir yansımasıdır. Cisimleşen insan, hayatı sadece bu çerçeveden ibaret görür; aksini düşünemez; çünkü “Metalaşmanın olduğu yerde benlik tasarımı, büyük ölçüde metalaşabilir. Sadece hayat tarzları değil, kendini gerçekleştirme de piyasanın kriterlerine göre ambajlanır ve dağıtılır.” (Giddens, 2014: 248). Piyasa kriterlerinin hâkim olduğu bir dönemde insan, kendisine değer atfeden tüm unsurları hiçe sayıp rakamlara, sayılara ve verilere dayalı bir düzen yaratarak materyalist bir tavır gösterir. İnsan böylesi bir düzende, Nihat'ın karşılaştığı insanlar gibi manevi gücüne ait hiçbir şey bulamaz; “Materyalizm, gerçekten var olanın madde olduğunu öne sürerken, manevi tözlerin varlığını yadsıyan varlık görüşü(dür). Maddeyi yegâne gerçeklik (...) olarak öne sürer.” (Cevizci, 2019: 295). Yegâne gerçeklikte sözü ve sesinin karşılık bulmadığını anlayan Nihat, milli ülkeye sadık bir gazi olmanın insanların nazarında bir önem ve değer arz etmediğini fark eder. Değer göremeyişinin temel nedeni, maddiyattır. Fakat “maddesel sahip oluşların sonu yoktur. (...) Çünkü maddesel olan, elle tutulan aldatıcı ve geçicidir.” (Fromm, 2019: 10). Aldatıcı ve geçici olanın anlık büyümesine, yanılısamasına, cazibesine kapılan toplum, daha özgür ve daha refah bir seviyede yaşamak için Nihat gibi neferlerin verdiği mücadeleyi yok sayar; Nihat'ı ise pazarlanabilir bir nesne olarak düşünür. Kuçuradi, “çağdaş kültürün en belirgin özelliği, insan yüzünün unutulmuş olması:

insanın değeri sıfır olan bir varlık olarak görülmesi(dir)”der. (Kuçuradi, 1997: 19). Kuçuradi’nin eleştirisi, Nihat’ın yaşadığı dönemi karşılar niteliktedir; çünkü *“insanların kendilerini temellendirdikleri geçmiş,(...) bir kahramanlık dönemi olarak değil, uğruna yaşanacak ve çalışılacak politik ve sosyal ütopya olarak gözüktür.”* (Asmann, 2015: 88). Bu ütopyaya ulaşmak için yaşamın kurucu değerlerine yüz çeviren insan, çürüme ve bozulma yaşar; lakin onların hayata bakışlarındaki çürüme ve bozulma, sadece bununla sınırlı değildir; Bilhassa bu denli bozulmayı, Batılı değerleri kendi kimliği gibi görmeye ve göstermeye çalışan Mahir, Seniha ve Perizad’ın tavırlarında/tepkilerinde görebilmek mümkündür;

“Ben Türkçe okumak istemiyorum. Fransızca istiyorum, dedi.” (Safa, 2019: 37)

“Fakat çocuk zayıftır, hırpalanmağa gelmez... Kendi haline bırakın... Ne kadar isterse o kadar okusun... Hele öyle Albayrak... Falan gibi şeyler canını sıkar, bilirim. Bunlara zaten ne lüzum var? Erkek değil, bir şey değil.” (Safa, 2019: 73)

Batılı bir insanın ilgi ve dikkatiyle yetişen Perizad, anadilinin kazanımlarından/katkılarından mahrumdur. Yazar, Perizad’la beraber anadil merkezli yaşanan değerler aşınmasını, daha sorunsal bir boyuta taşıyarak döneme hâkim olan eğilimlere, yönelimlere dikkati çeker. Perizad, küçük bir çocuk olmasına rağmen ailesinden gördüğü zevk ve anlayıştan dolayı Türkçe öğrenmek ve konuşmak istemez; hâlbuki o, Türk kökenli bir ailenin çocuğudur. Kökensele bağlarını reddederek başkasına ait olanla tanımlanma arzusu, kültürel boyuttaki yabancılaşmanın/yozaşmanın göstergesidir. Zira anadil, insana aidiyet bilinci kazandıran, müşterek bir akışta yer almasını sağlayan toplumsal kimliğin temel referansıdır; *“Toplumsal kimlik, olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir sembolik siteminin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır.”* (Asmann, 2015: 149). Asmann’ın tespitindeki sosyal aidiyet bilinci, ortak bir belleğe sahip olma gücü, kendi özüne ait değerleri reddedici bir davranıştan dolayı zedelenmiştir. Batılı gibi görünmenin, yaşama arzusunun bir neticesi olarak ortaya çıkan bu durum, dönemin modası haline gelmiş, sosyal çevrede kabul görmeyen bir gereğiymiş gibi gösterilmiştir. Anadilin değer dünyasından kendisini soyutlayan insan, kültür birikimine has bir duyuştan, düşünüşten ve biliştan yoksundur; lakin bu yoksunluk, Perizad, Mahir ve Seniha için önem arz etmez. Hatta onlar, bu yoksunluğun farkında bile değillerdir. Dil gibi insana tarihsel bir varlık niteliği kazandıran unsurun yanı sıra *“Albayrak”* algılamasında yansıma bulan aşağılama ve hor görme Nihat’ın trajedisini artırmakla beraber kimliksel referansların nasıl dışlandığına gönderme yapar. Albayrak, somut nesne değil, varlık mücadelemizin hafızamızda, hayatımızda ve değerlerimizde yansıma bulduğu sembolik bir aktarımdır. Albayrağa dayalı anımsamayı/hatırlamayı, yararsız bir iş gibi görüp, saçma, gereksiz ve lüzumsuz olarak tanımlama, kendi oluş’un önünü tıkayan yok oluş sürecini başlatır. Oysa bireysel ve toplumsal kimliğimizi onayan varoluş alanlarımıza sahip çıkmak, insanın en büyük övücüdür. Mahir ve ailesi bu bilinçten yoksundur. Nihat’ın

tanıklık ettiği her bakımdan aşınmaya uğrayan dönemin ruhu, sadece Mahir ve Bey ve ailesiyle sınırlı değildir;

“Genç muharrirlerden Kerim Bey, “görüyorsunuz ya, bir sigara bile ayıramadım. Kimi kaskatı, kimi bomboş... Haydi memleket sene de iki üç milyon zarar ediyor, ona aldirmayalım. Fakat Reji(İmparatorluk döneminde tekel yönetimine verilen ad) sigaralarıyla ben tütünsüz kalıyorum. Buna ne diyelim? Ferdi menfaatime de dokunuyor!” (Safa, 2019: 47).

Muharrir Kerim Bey, şahsi faydanın güdümünde sıkışıp kalmış aydınların/entelektüellerin problematik tavrını karakteristik boyutta yansıtır. Muharrirler, temsil kabiliyeti bakımından toplumun kanaat önderleridir; aydınlığı ve sağduyuyu sembolize ederler. Lakin Kerim Bey, bu sağduyudan uzaktır. Kerim Bey, Peyami Safa'nın “*Türk milletinin kendi kendini görememesine delalet edecek bir izah aynasına sahip olamayan Türk mütefekkirleri, milli meselelere sıfırı tüketmiş bir tecessüsle arkalarını dönerler.*” (Safa, 2019: 10) sözlerini şahsında sembolize eder. Bir muharrir olmasına rağmen memleketin ahvaline görmezleşen/duymazlaşan Kerim Bey, maddi kaygılar peşine düşer. Maddi kaygılar, onun en temel önceliğine dönüşür; zira o, kendi sefahatinin, keyfinin dışında bir şey düşünemez olur. Edward Said, “*entelektüelin gerçekleştirdiği temsil edimlerinin, topluma bir dava ya da fikri ifade etmesinin asıl amacı egosunu tahkim etmek ya da statüsünün keyfini çıkarmak değildir.*” Der. (Said, 2013: 34). Kerim Bey'in içinde bulunduğu durum, Said'in analizine karşılık olarak düşünülebilir. Kerim Bey, toplum lehine bozulmuş zihniyetin kişileşmiş bir örneğidir; kayıplarla, ölümcül kopmalarla parçalanmaya doğru sürüklenen imparatorluk yerine “*ferdi menfaatine dokunan*” tütünsüz kalma meselesini gözetir. Son derece basit ve sıradan bir konunun ülke ikbalinden daha önemli görülmesi, yaşanan aşınmanın göstergesidir. Julien Benda'ya göre, “*bugünkü entelektüellerin sorunu, sahip oldukları ahlaki otoriteyi, (...) çıkarlarına devretmiş olmalarıdır.*” (Aktaran Said, 2013: 23) Benda'nın analizindeki ahlaki boyuta dayalı sorumluluklarımız ve görev bilincimizin yerini çıkarıcı bir bakış açısına devretmiş olması, “nemelazımcı” düşüncenin hâkimiyetini artırır. Günübürlük, sıradan ihtiyaçlarımızın milli bekanın önüne geçmesi, bencil, kaygısız ve umarsız insan profilini çoğaltır. Cephede savaşmış, mücadelecı bir ruh olan Nihat, böylesi bir yaklaşıma karşı nasıl bir tavır alacağını bilemez. Çünkü o, bireysel menfaatleri önemsemeyen, ülkenin içinde bulunduğu duruma karşı duyarlı davranan, endişe duyan bir vatanperverdir. Dönemin yapısıyla hiçbir açıdan ortak bir noktada buluşamayan Nihat, değer bunalımı yaşayan insanın içine düştüğü çıkmazı tüm boyutlarıyla görür. Bu çıkmaza düşen insanların bakış açılarını değiştirmeye çalıştıkça, çevresi tarafından horlanır.

3. AHLAKİ DOKUDAKİ MAHŞER: DEĞERLER AŞINMASI

Mahşer'deki değerler aşınması, sadece sosyokültürel boyutta değildir. Sosyokültürel boyutun yanı sıra, ahlaki yapıdaki değerler de benzer bir tükeniş içindedir; “*Ahlak, bir toplumun töreleşmiş, gelenekselleşmiş yaşama biçimidir.*” (Cevizci, 2019: 17). Gelenekselleşmiş, töreleşmiş yaşama biçimine yön veren en

temel unsur, değerdir; “Değer, bir şeyin önem ölçüsünü gösteren, onu anlamlı, istenir, faydalı veya ilgi konusu haline getiren özellik ya da nitelik[tir]. (...) Lakin değer denilince esas öne çıkan etik değerdir. Etik değer, nesnelere, olayların, eylem ve yaşantıların eylemi veya yaşanılacak hayatın akışını belirleme amacı doğrultusunda sahip oldukları anlam ve önemini sergileyen bir niteliği tanımlar.” (Cevizci, 2019:112) Hayatın akışını, anlam ve önemini belirleyici temel unsurdan yoksun olan Mahir Bey ve ailesi, ahlaksızlığın temsili konumundadırlar. Benimsedikleri, olmak istedikleri, arzuladıkları dünya/yaşam tarzı; güvenden, samimiyetten ve sadakatten yoksun olan ilişkileri, çürümenin ve yoksullaşmanın ahlaki dokudaki izlerini verir;

“Mahir Bey, o sırada Seniha hanımla da yeni evlenmişti. Fakat aradan iki ay geçmeden Seniha Hanım, Mahir Bey’i aldatır. Üstüne başka erkeklerle korteye başlar. O zaman, Mahir Bey, zevcesinin fazla şuh bir kadın olduğunu bir kere daha anlarsa da onu boşamaz. Çünkü Mahir Bey, iş ve para adamıdır. Kadın meselesine çok ehemmiyet vermediği için, zevcesinin bu şuhluğundan istifade etmeyi bile düşünür! Nitekim de eder. Salonuna en nüfuzlu büyük hükümet memurlarını çağırır. Bunların Seniha’ya karşı zaaflarından istifade ederek kendi dalaveresine, çıkarına bakar.” (Safa, 2019: 60)

Mahir ve Seniha, evlilik ve aile bağının hem bireysel hem de toplumsal boyuttaki rol ve sorumluluklarından uzaktır; cinsel fetişizme dayalı hayat anlayışlarıyla birbirleri için bir araç konumuna gelen bu iki insan, ahlaki düşkünlüğün sembolüdür; Mahir ve Seniha, gelenekselleşmiş yaşama biçimine aykırı davranarak toplumsal yapının zedelenmesine, zarar görmesine neden olurlar. Beraberliklerini/birlikteliklerini somut bir fayda edinmek için kullanan bu iki insan, ilişkilerin zenginleştirici, yapıcı ve yeniden var edici tarafını yok ederler. Oysa birliktelikler, beraberlikler insanı her bakımdan iyileştirmek, güzelleştirmek ve mutlu etmek amacı taşır; çıkara dayalı istifadeler, hem aile düzenine hem de insanın kendisine zarar verir. Ve her bakımdan aşınmış bir toplum, yaratır. Mahir ve Seniha, bu aşınmanın minimal boyuttaki yansımalarıdır. Kacıroğlu’nun “Mahşer’de Birinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli hile ve vurgunlarla zengin olan Mahir Bey ve karısı Seniha Hanım’a yer verilir. Beyoğlu’ndaki apartmanlarında lüks ve zenginlik içinde yaşayan bu insanlar, kendi çıkarları için hiçbir ahlaki değer gözetmezler. Hatta Mahir Bey, ticari, ilişkilerinde karısının güzelliğini kullanır, mebus Alaaddin Bey’le düşüp kalkmasına göz yumacak kadar da yozlaşmıştır. (...) Nihat, Beyoğlu’nda oturan bu insanların hangi amaçlar için yaşadıklarını bir türlü anlayamaz. Çünkü bu insanların hiçbir ulvi mefkûreleri yoktur.” (Kacıroğlu, 2008: 437) şeklindeki ifadeleri dikkate değerdir. Nihat’ın ilgi ve dikkatinden aktarılan ailenin içine düştüğü çıkmaz, bayağlaşmanın, basitleşmenin hangi boyutlarda olduğunu gösterir.

Bozuk ve çarpık ilişkilerin temsili konumundaki Mahir ve Seniha, iffet ve haysiyetle var olmak yerine aldatmaca mantığını tercih ederler. Aldatmaca mantığı üzerinden hayatı kurmak, karakter zafiyetinin bir göstergesidir; “Karakter, kendi arzularımıza ve diğer insanlarla aramızdaki ilişkilere yüklediğimiz etik değerdir.” (Sennett, 2010: 10) Etik değer yokluğu, karakter sorunu yaratır. Oysa “İnsan, diğer

canlılardan farklı olarak bir değerler dünyası içine doğmakta(dır)” (Hughes, 1995: 9) Fakat Mahir, maddeci bir insan olduğu için içine doğduğu değerler dünyası, onun için anlamsızdır; Mahir’e göre her şey, her şey, hacmiyle, fiyatıyla ve maliyetiyle önemlidir. Bu nedenle eşi Seniha’yı mal, mülk ve servet bakımından daha refah bir hayat sürdürmek için kullanır; bu boyuttaki rahat bir düzende yaşama düşüncesi, Mahir Bey ailesinde olduğu gibi dönem insanının da en büyük ideali haline gelir. Fromm’a göre “*Sahip olmak tek hedef olunca, insan giderek daha açgözlü ve ihtiras sahibi olur.*” (Fromm, 2019: 25) Mahir Bey’de daha fazlasına sahip olma hırsı, bencilliği ve açgözlülüğü, öylesine vazgeçilmez bir hal almıştır ki en yakını bile irite ve iğreti dokunuşlara mahkûm eder. Seniha’yı ne bir eş ne bir kadın ne de bir insan olarak görür; onun gözünde Seniha, sadece faydalanabileceği bir nesne, sömürü aracıdır; zira “*sömürü, ahlaki açıdan kötü bir davranış biçimi(dir).*” (Fromm, 2004: 94) Seniha, sömürüyü davranış biçimine dönüştüren ve mahremine bu şekilde davranan Mahir Bey’in tavrından rahatsız olmaz.

Başka insanların zevk, ihtiras ve şehvet duygularını tatmin aracına dönüşen Seniha, bedeni üzerinden kendisini var eder. Böylece masumiyet, bağlılık ve samimiyet gibi değerleri alaşağı eder. Epikür’e göre “*ihtrastların tatmini yoluyla ulaşılan doyum, yaşamın amacı olamaz.*” (Fromm, 2019: 23) Lakin Seniha, bu boyuttaki doyumunu tek gerçeklik olarak düşünür. İçinde bulunduğu durumu fırsata çeviren ve bunu övünç kaynağı gibi gösteren Seniha, karşı cinsin nazarında arzu ve tutku nesnesine dönüşmekten haz alır. Erkekler üzerinde cinsellik aracılığıyla tahakküm kurduğunu düşünen Seniha, hayatla tüm ilişkisini para üzerinden kuran ve eşini bile ticari bir nesne gibi gören Mahir, hayâ ve edep duygusundan yoksun haliyle, yozlaşmıştır. Bu durumu Nihat, şu sözlerle izah eder;

“Bu aileyi tahlile çalıştıkça, memleket, fazilet, insanlık, para, aşk, hile, saffet, kadın... gibi, her biri başlıbaşına içinden çıkılmaz bir muamma, bir labirent, bir bostan kuyusuna düşüyor. Ne biçim insan bunlar? Ne acaip mahlûklar! Bunların mefkûreleri nedir? Ne için yaşıyorlar? Vatanları yok, vicdanları yok, Allah’a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık, peki? Para için mi yaşıyorlar? Servetin hududu yok mu? Debdebe için mi yaşıyorlar? Hayır... Bunlar için değil hayır, ne vatan, ne vicdan ” (Safa, 2019: 84)

Mahir Bey ailesinin fitratlarındaki kirliliği yansıtan metin, aynı zamanda toplumsal yapının da bir eleştirisidir. Zira Mahir Bey ailesinin düşünce yapısı, döneme aittir. Esasını ve mahiyetini bilmedikleri değerler dünyası, onlar için anlamsızdır; bu aile, ahlaki şuur ve hissi duyarlılıktan bütünüyle yoksun yaşama biçimleri, bedenin görünürlüğüne dayalı algı tarzları, teşhircilik ve gösterişe dayalı tüketim tarzlarıyla manevi boyuttaki çürümeye işaret eder. Hayatı kar-kazanç, para ve güç gibi kavramlara indirgemek, faydacılığın cazibesine kapılmak, sadece anlık tatminlerle doyuma ulaşmaya çalışmak, hem yeni hayatın hem de Mahir ve Seniha’nın vazgeçilmezidir. Çünkü onların nazarında toplumda itibar elde etmenin yolu, bu unsurlardır; “*Zengin insanların parayı elde etme isteklerinin nedeni, paranın kendisi kadar onunla beraber edinecekleri saygının peşinde olmalarıdır.*” (Botton, 2004: 17). Mahir Bey’in hayatla kurduğu ilişkiye gönderme yapan bu durum,

daha çok kazanma amacının, sahip olma güdüsünün bir yansımasıdır. Bu amacı için en yakını olan Muazzez'i bile sömürmekten vazgeçmez. Sahip olduğu servet, emeğin, çabanın ve başarının neticesi değildir. Bir gecede Muazzez'in mirasını ele geçirerek üstünlük sağlamaya çalışan Mahir Bey, tıpkı Seniha gibi sömürücüdür. Sınırsız zenginlik, lüks ve şatafat ortamında yer almayı meziyet sayan Mahir ve Seniha, tüm ahlaki değerleri yok sayarlar.

Ahlaki boyuttaki değersizleşme, sadece Mahir Bey ve ailesinden ibaret değildir; *“Devrin İstanbul sosyetesinde yaşanan kokuşmuşlukla Anadolu’da verilen büyük mücadele arasındaki tezadın gösterildiği romanda, kendi zevklerinden ve menfaatinden başka bir şey düşünmeyen ve hiçbir değere bağlı olmayan”* (Ayvazoğlu, 2000: 16) insanın bakış açısı, dönemi bütünüyle yansıtan bir öneme sahiptir;

“Türkiye’de fazilet, bir fedakarlık telakki edildiği için, herkes bundan korkuyor; hatta namuslu bir adama, “Ne saf mahluk diyoruz!” faziletle belahat, aynı şey sayılıyor. Bu, bizim ahlak hakkındaki anlayışımızın iptidailiğindedir. Hile, dalavere, aczin ve safvetin vasıtalarıdır. Zeki ve menfaatini bilen adam, doğru, açık, hasbi ve cömerttir; böyle olmakla hiçbir şey kaybetmeyeceğini bilir. Asri fazilet fikri budur. Memlekette herkes saadeti faziletin zıddı sandığı için, ya namuslu kalmaya karar vererek bir köşeye çekilip oturuyor, miskin, faidesiz, çekingen yaşıyor yahut namussuzluğu kabul ederek bir taraftan halka faydeli olmaya çalışıyor; öte taraftan çalıp çırpıyor. Yani hizmetle denaeti telif ediyor. Birçok faal hükümet adamlarının ahlaksızlığı bundandır. Türkiye’de fazilet fikri tekâmüle muhtaçtır. Bizim cemiyetin bütün ıstırapları bu hercümerçte kayıyor.” (Safa, 2019: 312)

Ahlaksızlığın toplum içinde ulaştığı boyut ve yarattığı tesir bağlamında okuyabileceğimiz metin, romanın tamamına akseden insan tipine tüm yönleriyle gönderme yapar. Dönemin pragmatist eğilimleri, fazilet gibi mühim bir değerın müphemleşmesine, meziyetlerimizin içinin boşalmasına neden olur. Anthony Giddens, *“eğer toplumu bir arada tutan değer ve normlar matlaşır, bütünde çatlaklar oluşur ve bu çatlaklar zamanında tedavi edilmez ise o toplumda bir çözümlenme meydana gelir. Artık normlar ve değerler toplumun fertlerine aynı şeyler ifade etmez olur. Bunun sonucunda oluşacak kaos, hem ahlaki hem iktisadi hem de geleneksel anlamda bir çöküş meydana getirir.”* (Giddens, 2014: 30). Giddens’in tespitindeki çöküş, Nihat’ın yaşadığı dönemde daha çok ahlaki ve geleneksel boyutta yaşanır. Manevi dokuya ait değerlerin çöküşü ve hayata yön veren gücün sahilliğini yitirmesi, insanın, kendisini var eden unsurlar üzerinde düşünmesine, derin ve içsel sorgulamalar yapmasına zemin hazırlar. Nihat, bu sorgulamaların kişileşmiş halidir; çünkü Nihat çevresine baktığı zaman, iyiye, doğruya, güzele yönelmeyen/yönelmeyen, salt nesnellığı ön plana çıkararak, tembelliği, sahtekârlığı ve düzenbazlığı normalleştiren, değerlerden uzaklaşan insanları görür. Kişisel zaaflarına yenik düşerek her tür kötülüğü yapan, kimliğinden ve karakterinden ödün vererek kötücül zihniyetin bir parçasına dönüşen insanları, mutebermiş gibi gösteren dönem, hak etmeden almayı, hatta çalmayı önceler. Suistimalci ve fırsatçı bakış

açısının elinde bir kuklaya dönüşen sessiz yığınlar ise, her şeye duyarsız kalırlar. Böylesi sağlıksız bir toplumsal düzen içinde insan, “*hercümerçte kaynar*”; değerler bulanıklaşır;

“Bu memlekette ahlaklı adamlar geberip giderler. Şimdi beni kötü kötü söyletme. Mesela polis müdürü serseri. Mektepten ahlaksızlığı yüzünden kovulmuş. Herif Davutpaşalılara sandık kaldırmış be! Şimdi polis müdürü. Hangi birini anlatayım? Sen benden iyi bilirsin. Kabinede komedi oynuyorlar. Memlekete iyilik mi ettiler sanki? Hırsızlık, ihtikâr, biri biri ardı sıra... Erkekler, hoppa, şuh, civelek kadından hoşlanırlar; kadınlar uçarı, külhan bey, hovarda erkeklerden hoşlanırlar.” (Safa, 2019: 197)

Ahlakın bir zayıflık ve eksiklik olarak algılandığı dönem, manevi boyuttaki mahşerin izlerini taşır. Zira dönem, “*hırsızlığı, ihtikarlığı, hoppalığı*” önceleyecek kadar bozulmuş; adaletsizliği benimseyecek kadar körleşmiştir. Bu körleşmenin sorumlusu, yazara göre devletin üst mevki/makamlarında çalışan yetkililerdir. Devlet yetkilileri, kendisine verilen imkânları suiistimal eden tavırlarıyla, toplumsal hayata katkı sunmak, milli değerleri korumak ve görevinin tüm sorumluluklarını ideal bir şekilde yerine getirmekten çok, zevk, şehvet ve sefahate düşkün halleriyle insanımızı/toplumumuzu olumsuz yönde etkilerler. Vasıfsız, niteliksiz ve beceriksiz yöneticiler, memleketin ahvaline karşı düşüncesizce hareket ederek kendisinden beklenen ilgi ve alakadan yoksun tavırlarıyla dikkat çekerler. Ciddiyetten, dürüstlükten, doğruluktan ve iş ahlakından uzak, toplumsal meselelerden bihaber, işgüzar davranışlarıyla her bakımdan topluma zarar veren yetkililer, adalet, ahlak, güven ve huzur gibi değerlerin sarsılmasına neden olurlar. Bu nedenle topluma düzen ve yön veren yetkililer, meşru sayılmayan, insani ve ahlaki açıdan da doğru olmayan davranışlarıyla kötü rol modeldirler.

Mahşer, başkişi Nihat aracılığıyla kültürel, sosyal ve ahlaki boyutta yaşanan kimliksizleşmeyi yansıtır. Kimliksizleşmenin, insan/toplum üzerindeki etkilerini ve çağın ruhunu değer merkezli aktaran Peyami Safa, yüce/yüksek değerlere karşı görmezleşen, basit, günübürlük geçici heves ve isteklerin peşinden koşan insanın içine düştüğü yozlaşmayı, yabancılaşmayı ve çürümeyi sembolik bir açıdan aktarır. İnsanı yok eden gücü şuarsuzca övgülemek/yüceltmek; bencil, istismarcı ve materyalist bir insan profilini ön plana çıkarmak, değerlerimizin önem ve fonksiyonunu yitirmesine zemin hazırlar. Rollo May, “*modern çağdaki hastalığımızın kökenlerini içi boşalan toplumsal değerler ve benlik bilincinin yitimi olarak değerlendirir. Hastalığımızın kökenlerinden bir diğeri de, insanoğlunun değer ve saygınlığına dair hislerini yitirmesi(dir).*” (May, 2013: 47-56). Peyami Safa, May’ın analizindeki yitimi; değerler aşınması yaşayan insanla, Nihat’ta idealize ettiği insan arasındaki çok yönlü çatışma üzerinden anlatır. Dönemin karakteristik yapısı; piyasa, rakam, fiyat, para ve güç dengeleri üzerinden kendini tanımlamaya, bireysel ve anlık menfaatleri öncelemeye başlayan insanla yansıtılır. Kendisini maddesel bir varlık olarak algılayan insan, metayı ve nesneyi yaşamın en temel amacı olarak görür; “*Eşyalaşmış insan, ancak tek bir yoldan dış dünyadaki yerini bulabilir: Bu, ya sahip olma ya da tüketme yoludur. (...) Satın alma ve tüketme tutkusu, onu dış dünyaya daha çok bağlar. (...) Sahip oldukça yabancılaşma eğilimi*

artar.” (Fromm, 1995: 56). Fromm’un çıkarımındaki eşyalaşmış, yabancılaşmış, satın alma ve tüketme tutkusunu önceleyen insan, Nihat’ın yaşadığı döneme yön verir. Manevi değerleri her şeyden üstün tutan, milli ülkünün bir neferine dönüşen Nihat’ı bile hayatın dışına iter. Nihat, düzen içinde yer almak istese de başarısız olur; zira insanın kendini temellendirdiği değerler dünyası, tamamıyla değişmiştir.

SONUÇ

Peyami Safa, Cumhuriyet dönemi Türk romanına yön veren sanatçılardan biridir. Farklı türlerde eser verse de edebi kimliğini kazandı ve başarı sağladığı tür, romandır. Romanlarını hem karakter hem de tematik bakımdan geniş bir perspektiften kurgulayan Peyami Safa, kültürel değerler, tanıklık ettiği vakalar ve tarihsel süreçteki değişimlerden beslenir. Muhayyilesini harekete geçiren bu üç unsur, derin bir gözlem, başarılı tahlil ve tasvirlerle birleşince yazarlık yeteneği güçlü bir ivme kazanır. Romanları, bu ivmenin estetik düzeydeki örnekleridir.

Peyami Safa, romanlarında ilgi ve dikkatini daha çok sosyal ve toplumsal sorunlara yöneltir. Yaşadığı çağdan bağımsız düşünmeyen Peyami Safa, Doğu- Batı, gelenek- modernite, madde-mana(ruh) çatışması, değişen dünyayla beraber yaşamını daha çok çıkar ve menfaat dengeleri üzerinden kuran, toplumsal belleğin kazanımlarına saygı duymayan köksüz, kimliksiz insanın yabancılaşması/yozaşması üzerinde önemle durur. *Maşşer*, bu boyuttaki yabancılaşmayı ve yozlaşmayı, ahlaki ve kültürel açıdan yansıtır; yazar, “maşşer” sözcüğüyle aslında değerler dünyasında yaşanan maşşere gönderme yapar. Değerler dünyasında yaşanan maşşer, Birinci dünya savaşını kendi lehine çevirmeye çalışan yağmacı, talancı zihniyet, konformist bakış açısıyla her şeyi suiistimal eden ve sömüren kötücül tavır, meta keşmekeşinin sarmalında asılı kalan pazarlamacı insan, bedeni üzerinden hayatı kazanmaya çalışan ve cinsel fetişizmi ön plana çıkaran algıdan kaynaklanır. Peyami Safa, bu algının karşısına ülkü değer olarak düşünebileceğimiz başkişi Nihat’ı çıkararak dramatik aksiyonun boyut kazanmasını sağlamakla beraber, kaybedilen, yitirilen ve önemsizleştirilen manevi tarafımıza işaret eder. Böylece bir yazar olarak toplumsal sorunlara karşı uyarıcı işlevini, estetik bir düzeyde tepki vererek yerine getirir.

KAYNAKÇA

- Asmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2000). *Doğu-Batı Arasında Peyami Safa*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Botton, A.(2004). *Statü Endişesi*. Çev. Ahu Sıla Bayer. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2019). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Enginün, İ. (2017). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*. Çev. Bozkurt Güvenç. İstanbul: Gündođan Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Çağdaş Toplumların Geleceđi*. Çev. Aydın Arıtan- Kaan H. Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Fromm, E. (2019). *Sahip Olmak Ya da Olmak*. Çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Say Yayınları.

- Giddens, Anthony (2014). *Modernite Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları.
- Hughes, H. S.(1995) *Toplum ve Bilinç*. Çev. Güzin Özkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kacıroğlu, M. (2008). *Milli Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanı*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Kierkegaard, S., Marx, K. Nietzsche, F. (2016). *Bunalım Çağı*. Çev. Çetin Türkyılmaz. Ankara: Bibliotech Yayınları.
- Korkmaz, R., (2015). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kuçuradi, I. (2006). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1997). *Çağın Olayları Arasında*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Kuran Büyükkavas, Ş. (2018). *Peyami Safa'nın İnsanları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- May, R. (2013). *Kendini Arayan İnsan*. Çev. Kerem Işık. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Safa, P. (2019). *Türk İnkılabına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Safa, P.(2019). *Mahşer*. Ankara: Ötüken Neşriyat Yayınları.
- Said, E. (2013). *Entelektüel*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2014). *Saygı*. Çev. Ümmühan Bardak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tekin, M. (2003). *Peyami Safa İle Söyleşiler*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Tekin, M. (2014). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.